

TƏLİM TEXNOLOGİYALARI
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

UOT 37.0

İTERAKTİV TƏLİM ANLAYIŞININ MAHİYYƏTİ VƏ KEYFİYYƏT
XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Sevinc Cəfər qızı Eylazova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

ORCID: 0000-0002-3632-8089

E-mail: sevinc.eylazova.00@mail.ru

Açar sözlər: təhsil, təlim, interaktiv metod, proses, texnologiya.

Ключевые слова: образование, обучение, интерактивный метод, процесс, технология.

Key words: education, training, interactive method, process, technology

İngilis dilində “qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan” mənasını verən interaktiv sözü Azərbaycan dilində tərcümə edilmədən işlənir.

Araşdırmalar göstərir ki, pedaqoji anlayış kimi interaktiv metodlar əslində qarşılıqlı fəaliyyətə əsaslanan metodları, yaxud metodlar sistemini özündə ehtiva edir. Bu isə müəllimin düzgün istiqaməti ilə tələbənin sərbəst araşdırmaq, öyrənmək fəaliyyətini nəzərdə tutan metodlar sistemidir.

Təcrübə göstərir ki, təlim metodlarını keyfiyyətə dəyişməklə, şagirdlərin düşünmə qabiliyyətini fəallaşdırmaq və bununla da təlimi daha səmərəli etmək mümkündür. Ona görə də təlim metodları seçilərkən onun produktivliyi, yaradıcı düşünmə qabiliyyətini, həmçinin yeni biliklərə müstəqil şəkildə yiyələnməyi gerçəkləşdirmə yollarını birləşdirdiyini nəzərə almaq vacibdir.

İnteraktiv metodların bu meyarlara daha çox uyğunluğu onların təlimə tədqiqat xarakteri verməsinə zəmin yaradır, eyni zamanda biliklərin mənimsənilməsi prosesində öyrənməni əsas fiqur olaraq, təlimin obyektindən subyektinə çevirir.

Yeni tipli təhsil müəssisələri, əsasən yenilikçi, innovativ rejimlə işləyən ümumtəhsil məktəblər olub, yeni ideyaların tətbiqi əsasında fəaliyyət göstərilir. Belə ümumtəhsil məktəblərində biliklərin mənimsənilməsində istifadə olunan tədris üsulları, yeni texnoloji yanaşmaların prosesə tətbiqi ənənəvi ümumtəhsil məktəblərindən köklü şəkildə fərqlənir. Aparıdığımız araşdırmalar və təcrübə göstərdi ki, təhsil islahatlarının nəticəsində formalaşdırılmış yeni təhsil standartlarının tətbiqi yeni tipli təhsil müəssisələrində də təhsildə keyfiyyətin idarə olunması və səmərəliliyin yüksəldilməsində olan ən mürəkkəb problemlər, yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqində olan pərakəndəliklə, sistemin mühafizəkarlığı və qeyri-mütəhərriqliyi ilə bağlı şəkildə meydana çıxır.

Qeyd edək ki, bu gün interaktiv təlim metodlarından təhsil prosesində geniş istifadə olunur. İnteraktiv metodlar öyrədənle öyrənən arasında qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə tədris prosesinin aktivləşməsinə, fəaliyyətin stimullaşdırılmasına, şagirdlərin bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə ciddi təsir göstərir.

Yeni anlayış olaraq yaranan “interaktiv pedaqogika” anlayışını ilk dəfə olaraq 1975-ci il tarixində alman tədqiqatçısı olan Hans Frits işlədib. Alimin araşdırmalarında interaktiv pro-

sesin məqsədi həmin prosesin iştirakçılarının davranış modelinin dəyişdirilməsi və yaxşılaşdırılmasıdır. O, interaktiv metodlar barədə interaktiv tərbiyə prosesi tək danışır. Belə ki, təlimdə interaktivliyi müəllimlə şagirdin qarşılıqlı təsir, yəni əməkdaşlıq qabiliyyəti olaraq izah etmək mümkündür. İnter – (ingiliscə Enter) – ara (insanlararası), qarşılıq (yəni, insanların qarşılıqlı şəkildə anlaşması, əməkdaşlıqları, işi) kimi anlaşılır. Metod kimi interaktivlik təlim zamanı müəllimlə öyrənən arasında işin gedişatından – mövzudan, şərhdən həmçinin dialoqdan, rollu oyundan qeyd edilən anda yaranan yanaşma və izahdır. Yəni, bu üslub əvvəlcədən planlaşdırılmaz, işin, yəni, təlim prosesinin gedişi həmin məqamı ortaya çıxararaq daha artıq şagirdin sərbəstliyi müdaxiləsi ilə yaranır. Başqa yandan, interaktivlik öyrənənlərin öz aralarında da ola bilər. Başlıca cəhət ondan ibarətdir ki, həmin prosesdə əməkdaşlıq edənlər, öyrənənlər və öyrədən eyni hüquqa malikdirlər. Əlbəttə ki, müəllim öyrədən kimi təşkilatçılıq, koordinator, eləcə də məsləhətçi və fasilitator funksiyasını icra edir. Öyrənənlərin işlərinə müdaxiləsiz problemləri qoyaraq istiqamətlər verir, nəzarət edir, o cümlədən axtarış strategiyasını hazırlamağa köməklik göstərir, lakin təlim tapşırıqlarının üzərində təhsilənlər birgə öz aralarında mübahisə edərək, diskussiyalar apararaq iş görürlər.

İnteraktiv metodlar müəllim eyni zamanda öyrənən əməkdaşlığını reallaşdırır, həmçinin onları konstruktiv qarşılıqlı hərəkət üçün alışdırır, dərs zamanı psixoloji iqlimi sağlamlaşdıraraq yaxşı ab-hava yaratmış olur. Azərbaycanda interaktiv metodlar ilə işləyən az sayda müəllimlərin iş təcrübələri xarici təcrübələrin səmərəliliyini təsdiqləyir. Ancaq təlim zamanı məsələyə yanaşmada bütöv təqlid köçürmə olmaz. Bütün aktiv, işgüzar Azərbaycan müəllimləri şagirdlərin sosial şəraitini həmçinin ictimai mühitini, eləcə də milli mentalitetini, adətlərimizi, fənnin və mövzunun fundamentallığını yaxud praktikliyini, fənlərarası əlaqələri, hətta bilgilərin integrasiya etməsini, yaş eyni zamanda anlaq həyat təcrübə səviyyəsini, habelə pedaqoji və metodik xüsusiyyətlərin nəzərə alınması ilə prosesin təşkil edilməsinə yaradıcı yanaşması vacibdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə interaktiv təlim metodlarının daim istifadə edilməsi onun təsirini azaltması mümkündür. Müəllimlər fənnə və mövzuya, tələbələrin təcrübə və bilik səviyyələrinə əsasən bütün təlim modellərində fərqli metodikadan və texnologiyalardan istifadə etməsi lazımdır. Onlara düşünmək, sərbəst fikir bildirmək, biliklərini tətbiq etməyi bilmə bacarıqları aşılasın. Həmçinin onlarda ünsiyyət, eləcə də anlaşma mədəniyyəti, özlərinə aid problemləri həll edə bilmə bacarığı formalaşdırsın. Ümumiyyətlə, interaktiv təlim deyilən zaman, dərstdə yaranmış, təlim zamanı yaranan, şagirdlərarası öyrənmə ünsiyyəti eyni zamanda əməkdaşlığı, müəllim – tələbə birliyi nəzərdə tutulmuşdur. Çevik, düşündürücü iştirak aktivliyini yaratmayan metodlar uşaqların maraqlarını təmin etmir, eləcə də onları canlandırmayaraq fəaliyyətə qoşmur. Başqa yandan, bütün uşaqların (şagirdlərin) öz idealları, maraqları, həyata hazırlıq istəkləri vardır. Belə ki, təlimin istər məzmunu, istərsə də metodları həmin istəyi təmin etməsi lazımdır. Daha bir faktor isə vətəndaş təhsili həmçinin tərbiyəsinin aktual olmasıdır. Bu şərtlərin hamısı isə müasir təlimin məzmun baxımından metod və texnologiyalara əsasən yeniləşməsini zəruriləşdirir.

Qeyd edilən anlayış XX yüzilliyin 80-ci illərində Azərbaycanda işlənməyə başlayıb. “Aktiv” sözü məlum olduğu kimi olduqca işlək, hərəkətdə, fəaliyyətdə olan mənəsidir. Aktiv təlim metodlarının ümumiyyətlə interaktiv təlim metodları ilə yaxınlığı mahiyyətindən yaranır, ancaq doğuluş eyni zamanda seçim təsirinə əsasən bir-birindən seçilir. Beləliklə, əgər interaktiv metodlar dərs zamanı təlim prosesinin gedişindən yaranırsa, yəni biri digərini əvəzləyərək yaranırsa və öyrənənlərin hər birinin birlikdə tam, sərbəst fəaliyyətini təmin edirsə,

aktiv metodlar əvvəldən planlaşdırılan təlimin fəallaşdırılmasına şərait yaradır. Ənənəvi şəkildə işlənmiş söz metodları, əyani, eyni zamanda praktik metodlar hazırda da aktiv metodlar sırasına daxil edilir. Rollu oyunlar, fərqli xarakterə malik didaktik çalışmalar, esselər, testlər, tapşırıqlarının icrası, diskussiyalar, müzakirələr və s. aktiv təlim metodları sayılır. Təlimin aktiv metodları deyilən zaman, öyrənənlərin məlumatlanmasını, idrak sərbəstliyini, fikri fəallığını, habelə yaradıcılığını artırmış olan metodlar nəzərdə tutulur.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda təlim metodlarının fərqli növlərinin olduğu qeyd olunur. Məsələn üçün, beyin həmləsi yəni, əqli hücum, həmçinin BİBÖ, klaster yəni, şəxə anlayışın çıxarılması, o cümlədən söz assosiasiyaları, akvarium, habelə rollar üzrə oyunlar, Venn diaqramı, layihələrin hazırlanması, esselər və s.

Tədqiqatlar nəticəsində interaktiv metodların başlıca xüsusiyyətlərini aşağıdakı şəkildə müəyyənləşdirdik:

İnteraktiv metodlar vasitəsilə:

— problemlə məsələnin həlli prosesində tələbələrin fəal tədqiqatçı mövqeyi stimullaşdırılır;

— tələbələr üçün yeni sayılan əhəmiyyətli biliklərin müstəqil şəkildə əldə edilməsi, açılması və mənimsənilməsi məqsədilə şərait yaradılır.

Beləliklə, qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, interaktiv metodların tətbiqi zamanı təlim tələbələrin zəhnini yeni elmi biliklərlə (məlumatlarla) zənginləşdirməklə yanaşı, həmçinin onların düşünmə qabiliyyətinin eyni zamanda sərbəst şəkildə biliklər əldə edərək mənimsəmək bacarıqlarının müntəzəm olaraq inkişaf etdirilməsinə əsaslanmışdır.

İnteraktiv metodlar anlayışının məzmununun başlıca üstün cəhəti odur ki, təlim prosesində tələbələr sadəcə bilik daşıyıcısı deyil, eyni zamanda bilik axtarışında olan, problemin həll yollarını müəyyən etməyi bacaran şəxsiyyət rolunda çıxış edir. Bu zaman fəaliyyətin stimullaşdırılmasına, diqqətin uzun müddət bir məfhum üzərində saxlanmasına imkan yaranır. İnformasiyalar “hazır” formada yox, onların müstəqil şəkildə kəşfi zamanı mənimsənilir, yəni mənimsəmə zamanı passiv deyil, aktiv xarakterə malikdir.

Müasir təlim texnologiyalarının məqsədyönlü şəkildə istifadəsi, fəal və interaktiv metodların doğru seçimi və tətbiqi fənlərin tədrisində vacib tələb olaraq qarşıya qoyulur. Fəal həmçinin interaktiv təlim öyrənənlərin bilikləri hazır formada yox, müstəqil, yaradıcı, o cümlədən tədqiqatçılıq fəaliyyətləri nəticəsində qazanmasına əsaslanır. Həmin təlim şagirdlərin aktiv idrak fəaliyyəti zəminində, həmçinin təhsil prosesinin başqa iştirakçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində icra edilir. Fəal, həmçinin interaktiv təlimə məxsus olan metodların seçilməsi fənlərin mahiyyətinin, özünəməxsusluğunun diqqətə alınması zəminində həyata keçirilir. Metodların tətbiqi o zaman uğurludur ki, təlim materiallarının həcmi, mürəkkəbliyi, o cümlədən çətinlik dərəcəsi kimi xüsusiyyətləri, təhsilənlərin onlarla tanışlığı nəzərə alınan olsun.

Effektiv texnologiyaların və tədris metodlarının inkişafı və tətbiqi, tədris prosesinin yeni təşkil formaları, təhsil müəssisələrində yeni münasibətlərin formalaşması bugünkü zamanın tələbidir. Aktiv metodların sistemli tətbiqi ilə müəllimin rolu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Təhsilənlərin ona münasibətini kökündən dəyişdirən bir mentor, böyük bir dəstəkçi olur; müəllim öz şagirdləri ilə eyni komandada oynayan daha təcrübəli bir dost çevrilir. Təlim prosesində tətbiq olunan metodlar bu cür fəal dərslər üçün müəllimdən müəyyən bir psixoloji hazırlıq tələb olunur. Aktiv metodlar təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının çox səviyyəli və çoxyönlü ünsiyyətini təmin edir, buna görə də təhsil prosesində onlardan istifadə zəruridir.

Problemin aktuallığı. Hazırda ölkəmizdə təhsilin inkişafı sahəsində yeni metod və üsullarının yaradılması, tədris prosesinin daha yeni təşkili formalarının modernləşdirilməsi, optimallaşdırılması və s. elmi tərəqqinin tətbiqinə geniş imkanlar açır. Məqalə də məhz bu kimi vacib bir problemin araşdırılmasına həsr edildiyindən onu aktual hesab etmək olar.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə tədris prosesinin təşkilinə yeni yanaşmaların və müasir pedaqoji texnologiyaların istifadəsinin əhəmiyyəti vurğulanmaqla, fəal təlim metodu ilə aparılan dərslərin əsas xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Ə.Ə. Ağayev. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri // ARTİ-nin Elmi əsərləri, 2006, №1.
2. Ə.Ə. Ağayev. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı: Adiloğlu, 2006, 138 s.
3. Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqi məsələləri. Bakı, 2014.
4. Edvards, C. Uğur qazandıran məktəblər. / C.Edvards, B.Martin. –Teas press, – 2017. – 253 s.

С.Дж. Эйлазова

Сущность и качественные характеристики понятия интерактивного обучения

Резюме

Разработка и применение эффективных технологий и методов обучения, новых форм организации учебного процесса, формирование новых взаимоотношений в образовательных учреждениях – это требования сегодняшнего времени.

За счет использования новых технологий в учебном процессе уход от традиционного урока позволяет устранить монотонность образовательной среды и монотонность учебного процесса, создает условия для изменения видов деятельности учащихся, дает возможность реализовать основные принципы образования.

S.C. Eylazova

The essence and quality characteristics of the concept of interactive learning

Summary

The development and application of effective technologies and teaching methods, new forms of organization of the teaching process, and the formation of new relationships in educational institutions are the requirements of today's time.

By using new technologies in the teaching process, leaving the traditional lesson allows to eliminate the monotony of the educational environment and the monotony of the teaching process, creates conditions for changing the types of activities of students, and enables the implementation of the main principles of education.

Redaksiyaya daxil olub: 05.04.2024